

SEYYİD SİBĞATULLAH ARVÂSÎ HİZÂNÎ VE GAYDA TEKKESİ*

Mehmet Saki ÇAKIR**

Öz

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, (v. 1870) Türkiye’de özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgesinde Nakşbendî-Hâlidîliğin yerleşmesi ve yayılmasında en etkili kişilerden biridir. Hilafeti Seyyid Taha Nehrî’den (v. 1853) alan Arvâsî, şeyhine olan tam teslimiyeti ve muhabbeti ile en önemli halifelerinden olmuştur. Şeyhinin telkini üzere Hizan’a giden Arvâsî buradaki irşad faaliyetleri neticesinde bölgede tanınan bir şeyh olur ve gün geçtikçe müridleri çoğalır. Gayda Tekkesini kurmakla asıl şöhretine ulaşan Arvâsî’nin halifeleri, bölgenin büyük âlimlerinden oluşmaktadır. Arvâsî’nin önde gelen halifeleri Şeyh Abdurrahman Tâğî, (v. 1886) Mevlana Halid Orekî, (v. 1877-8) ve Şeyh Abdurrahman Buhtî (Meczub) olarak bilinmektedir. Ondandır tekkeyi çocukları Şeyh Bahaeddin (v. 1870) ile Şeyh Celaleddin (v. 1878) ve diğerleri devam ettirir de bu tekkenin devamını sağlayan ve asıl halefî olarak Norşin Tekkesi’nin kurucusu Şeyh Abdurrahman Tâğî kabul edilmektedir. Bu durum, vefatından sonra salıkların Şeyh Abdurrahman Tâğî’ye yönelmesinden anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, Nakşbendîlik, Hâlidîlik, Gayda Tekkesi.

SAYYİD SİBĞHATULLAH ARWASÎ HİZANÎ AND TEKKA OF GAYDA

Abstract

Sayyid Sibghatullah Arwasi is of one the most influential sheikh during the expansion of Naqshband-Khalidi order in Turkey, especially in the East and Southeast part of the country. Arwasi was a predecessor of Sayyid Taha and he had been prominent caliphs of his sheikh, because of his commitment and divine love toward Sheikh Taha. Arwasi went to Hizan (Bitlis) with sheikh's suggestion. As a result of his irshad his authority as a sheikh has been recognized. When Arwasi establish Tekka of Gayda, his reputation reaches the highest level. The prominent Arwasi's caliphs have been known as Sheikh Abdurrahman Tagi, Mawlana Khalid Oreki, and Abdurrahman Buhti (Meczub). When Arwasi passed away, even his sons Sheikh Jalaluddin with Sheikh Bahaeddin and others has been maintaining the tekka. But the actual successor of Arwasi was Sheikh Abdurrahman Tagi and afterward he founded the main tekka: Tekka of Norshen.

Keywords: Sayyid Sibghatullah Arwasi, Naqshbandiyyah, Khalidiyya, Tekka of Gayda.

Giriş

Mevlânâ Hâlid-i Şehrezorî Bağdâdî’nin (v. 1242/1827) kurucusu olduğu Nakşbendî-Hâlidîlik, XIX. yüzyılın erken dönemlerinde yayılmaya başlamış ve günümüzde de halen tesirini devam ettirmektedir. Esas olarak Hâlidîliğin yaygınlaşmasını sağlayanlar ise Hâlidîliği ser halka olarak temsil eden Mevlânâ Hâlid’in değişik coğrafyalardaki halifeleridir. Bu halifelerin önemli bir kısmı kendi bölgelerinde kurdukları tekkelerde Halidîliği güçlü bir şekilde temsil etmiş ve bu tarikatın sonraki dönemlerde sürdürülmesini sağlamışlardır. Bu

* Bu makale “*Nakşbendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkari Nehri Kolu*” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, m.saki@hotmail.com

halifelerden biri de Seyyid Taha Hakkarî Nehrî'dir (v. 1269/1853). Seyyid Taha, Şemdinân'ın (Şemdinli) Nehrî (Bağlar) köyündeki etkin irşad faaliyetleriyle, Halidîliği günümüzdeki Irak, İran ve Türkiye topraklarında yayan halifeler yetiştirmiştir.¹ Halifelerden önde geleni belki de en önemlisi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî'dir (v. 1287/1870).

Seyyid Sıbgatullah, öncelikle Bitlis Hizan'a bağlı Kulat (Gökay) köyünde uzun bir müddet irşad faaliyetinde bulunsa da esas şöhreti Gayda köyünde kurmuş olduğu Gayda Tekkesi ile olmuştur. Gayda Tekkesi, günümüzde faaliyetlerini sürdüren birtakım Nakşbendi tekkelerinin ser halkası olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu tekkelerin başında; Seyyid Sıbgatullah'ın halifesi Şeyh Abdurrahman Tâgî'nin kurduğu Norşin Tekkesi ve bu tekkenin devamı olan Ohin, Çokreş, Zokayd, Kırtıloğlu, Hezân, Taşkesenli tekkeleri ve sonraki dönemlerde kurulmuş olan Hazne ve Menzil dergâhı yer almaktadır.² Çalışmamızda Seyyid Sıbgatullah'ın Seyyid Taha'ya intisabı, irşad faaliyetlerine başlaması ve onun tasavvufî görüşlerini içeren *Minah* eseri ile ondan sonra tekkenin postnîşinleri ele alınacaktır.

1. Seyyid Sıbgatullah'ın Hayatı ve Seyyid Taha Nehrî'ye İntisabı

Seyyid Sıbgatullah b. Seyyid Lutfullah b. Seyyid Abdurrahman el-Kutbu'l-Arvâsî, Van'ın Müküs (Bahçesaray) ilçesi Arvâs (Doğanyayla) köyünde doğmuş olup doğum tarihi bilinmemektedir. Asırlar boyu ilim ve irfan ehli zatlar yetiştiren Arvâsî ailesine³ mensub olan Seyyid Sıbgatullah, ilim tahsiline Arvâs Medresesi'nde başlamıştır.⁴ Medrese eğitimine, sonraları Arvâsî'nin müridleri arasına giren⁵ Molla Abdurrahman-ı Tîlî Mellekendî'nin (v. 1289/1872-73)⁶ yanında devam etmiştir.⁷ Arvâsî, eğitiminin bir kısmını da Cizre'de bulunan

¹ Seyyid Taha Hakkarî ve Nehrî Tekkesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Saki Çakır, "*Nakşbendî-Halidîliğin Seyyid Taha Hakkarî Nehrî Kolu*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Ens., 2016.

² Bu tekkeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Çakır, *a.g.t.*

³ Ailenin tarihçesi için bkz. Nimetullah Arvâs, "*Arvâs Medresesi ve Türkiye'de Entelektüel Çevre Üzerindeki Etkisi (Seyyid Abdülhakim Arvâsî Örneği)*", Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslamî İlimler Sempozyumu, C. I, Bingöl, 2013, ss. 214-219. Seyyid Sıbgatullah'ın Hz. Ali'ye ulaşan aile şeceresi Seyyid Taha'nın imza ve mührünün olduğu bir belge ile tasdiklenmiştir (Muhammed Reşid Arvâsî, *Hâzihî vureykaton min nebzeti menâkibi's-Seyyid Muhammed Salih Arvâsî*, İstanbul, t.y., s. 87). Yine Seyyid Taha, Seyyid Sıbgatullah ve Arvâsîler hakkında şunları söylemiştir: "*Arvâsîlerin büyükleri kıyamete kadar veliyullahın içinden eksik olmayacaktır. Nitekim şimdiye kadar hep veliyullahtan olmuşlardır. Ancak Molla Sıbgatullah gibisi şimdiye kadar gelmemiştir; şimdiden sonra da gelmeyecektir.*" (Şeyh Abdurrahman-ı Tahî [Tâgî], *Mektûbât-ı Seyda-i Tahî*, Çev. Ahmet Şahin, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013, s. 51).

⁴ Nimetullah Arvâs, "*Tasavvuf ve Bir Mutasavvıf olarak Seyyid Taha'nın Halifesi: Seyyid Sıbgatullah Arvâsî*", Uluslararası Seyyid Taha-i Hakkârî Sempozyumu-Hakkârî, Hakkârî Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 354.

⁵ Molla Abdurrahman, oğlu Şeyh İbrahim Çokreşî ve Seyyid Sıbgatullah'ın halifesi Şeyh Hâlid-i Orekî'ye gönderdiği mektuplarda sıkça Seyyid Sıbgatullah'ı övmüş ve bazı yerlerde de tarikatın âdâbıyla ilgili sorular sormuştur. Bkz. *Mektûbât-ı Muteferrika (Minah, İşarat ve diğer eserlerle birlikte)*, Der. Fudeyl b. Şeyh Mahmud ez-Zokaydî, 1373/1953, Süleymaniye Ktp., nr. 00650-001., vr. 365-378.

⁶ Molla Halil es-Siirdî ve Molla Resul Sıpkî gibi âlimlerden eğitim gören Molla Abdurrahman b. Molla Abdullah Semerşeyhî/Semerkendî (Yokuşbaşı), Muş'un Bulanık ilçesi Mellekend köyünde ve Muşa Bağlı Tîl'de müderrislik yapmıştır. Bölgede birçoğu şeyh olacak büyük âlimler yetiştirmiştir. Yetiştirdikleri âlimler arasında, Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, Molla Hâlid Orekî, Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî, Şeyh Fethullah Verkânîsî, Hacı Süleyman Bitlisî, oğlu Molla İbrahim Çokreşî ve Şeyh Ahmed Taşkesenî yer almaktadır. Molla Abdurrahman 1289/1872-73 yılında vefat etmiş ve Mellekend köyünde defnedilmiştir. İki oğlu Molla Halil Çokreşî ile Molla İbrahim Çokreşî, ileride bahsedeceğimiz Şeyh Abdurrahman Tâgî'nin halifesidir (Âsım Ohinî, *Bir ketü'l-kelimât*,

Basret (İnceler) köyünde tamamlamıştır.⁸ Yine Seyyid Taha, Seyyid Sıbgatullah'a gönderdiği mektuplarda ona "Molla Sıbgatullah" diye hitap etmiştir.⁹ Bütün bunlar Seyyid Sıbgatullah'ın, medrese tahsilinin başlarında yer alan *Şerhu'l-muğni* kitabına kadar tahsil edip ilmini tamamlamadığı söylentisinin doğru olmadığını göstermektedir.¹⁰

Seyyid Sıbgatullah, Seyyid Taha'ya intisap etmeden önce 1245/1830-1256/1841 yılları arasında birçok şeyhten tasavvufî eğitim görmüştür.¹¹ Bunlardan ilki Seyyid Taha'nın yönlendirmesiyle¹² intisap ettiği, Van'da ikamet eden ve Abdullah Dihlevî'nin halifelerinden Derviş Muhammed'in (Mirza Rahimullah) (v. 1260/1844-45)¹³ halifesi olan Şeyh Muhyiddin Sührî/Sahranî'dir.¹⁴ Kaynaklarda intisap ettiği ya da manevî feyz aldığı diğer şeyhler, Şeyh Musa Bitlisî¹⁵ Şeyh Abdülkadir-i Lêrdî Bitlisî,¹⁶ Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden Şeyh Hâlid el-Cezerî (v. 1839)¹⁷ ve Şeyh Hâlid Cezerî'nin halifesi Şeyh Salih Sıpkî (v. 1852) olarak geçmektedir. Şeyh Salih Sıpkî'ye tabi olduğu dönemde Seyyid Taha, Molla Ömer Horosî'yi kendisine göndererek "بیا باشیانی خود" / **Biya be aşıyane-i hod** (yuvana dön)" çağrısında bulunur. Bunun üzerine Seyyid Sıbgatullah, Nehrî'ye gider ve Seyyid Taha'ya intisap eder.¹⁸

Bitlis Ohin Medresesi Kütüphanesi, vr. 189; Abdurrezak Türk, *Erzurum'un Kandilleri*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2014, s. 274-275).

⁷ İsmetullah Samî, "Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim: Çökreşi Örenği" *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, C. II, Muş, Üniv. Yayınları, Muş 2013, s. 154; Abdurrezak Türk, *a.g.e.*, s. 274.

⁸ İbrahim Baz, "Şeyh Hâlid-i Bağdadî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Basret Dergâhı", *Tasavvuf*, S. 32, 2013, s. 147.

⁹ Bkz. EK II-Mektuplar.

¹⁰ Bu konuda başka bir tartışma için bkz. Nimetullah Arvâs, "Seyyid Sıbgatullah Arvâsî", s. 354-355.

¹¹ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 14.

¹² Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî, *Mektûbât*, (*Minah*, *İşarat* ve diğer eserlerle ile birlikte), Der. Fudeyl b. Şeyh Mahmud ez-Zokaydî, 1373/1953, Süleymaniye Ktp., nr. 00650-001., vr. 326.

¹³ Hayatı için bkz. Hocazade Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-evliyâ*, Babıali Caddesi, 52 Numaralı Matbaası, İstanbul 1318 h., s. 157.

¹⁴ Şeyh Muhammed Diyaüddin Norşinî, *Risâletü Hazreti eş-Şeyh Muhammed Diyâüddin fî tercemeti âbâihi (el-Kelimatü'l-kudsiyye li's-Sâdâti'n-Nakşebendiyye* içerisinde), Haz. Ahmed Hilmi Kûğî, y.y. 1979, s. 303. Seyyid Sıbgatullah *Minah*'ta Şeyh Muhyeddin'in bazı sözlerini şöyle nakleder: *Şeyhim Muhyiddin Sahranî bir sohbetinde "Nefesleri tutmak ömrü uzatır. Ömür nefeslerle zabt ve tayin edilir" demişti.* (Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, *Minah*, Der. Hâlid-i Oreki, Çev. Siraceddin Önlüer ve Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012, s. 177-178, 210. Minha).

¹⁵ Seyyid Sıbgatullah bu kişiyi çokça över ve hakkında "Eğer ben Seyyid Taha'yı görmeseydim ona mürid olurum" demiştir. Seyyid Sıbgatullah, *a.g.e.*, s. 226 (283. Minha).

¹⁶ Norşinî, *Risâle fî tercemeti âbâihi*, s. 303. Bitlis'e bağlı Lêrd (Kayalıbağ) köyündendir. Alaeddin Ohinî'nin bildirdiğine göre Mevlânâ Hâlid'in halifesi olan Şeyh Abdülkadir, daha sonra Mevlânâ Hâlid tarafından tarikattan tard edilmiştir. Çünkü şeyhi onu bölgenin ekâbirinden hediye almasını yasaklamıştı fakat o bu yasağa uymamıştı. Ancak Şeyh Muhammed Diyaüddin Lêrd köyündeki merkadını ziyaret etmiş, kabrinde feyz olduğunu belirtip onun, tarikattan sureten tard edildiğini ifade etmiştir (Şeyh Âsım Ohinî, *a.g.e.*, vr. 106-107).

¹⁷ Seyyid Sıbgatullah, *Minah*'ta Şeyh Hâlid el-Cezerî'ye intisap ettiğini ve onun *teveccühüne* girdiğinden söz eder. Hatta Şeyh Hâlid'e intisap etmesiyle ilgili "Hayret doğrusu! Herkes bir fayda elde edebilmek için sizin kapınıza gelirken sen başkasının kapısına gidiyorsun" denildiğinde, Arvâsî, "Kişinin kabında bir şey olmayınca, bunu doldurmak için zahmetlere katlanması gerekir," diye cevap verir (Seyyid Sıbgatullah, *a.g.e.*, s. 210-211, 232 [255. ve 295. Minhalar]).

¹⁸ Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî, *Mektûbât*, (*Minah*, *İşârât* ve diğer eserlerle ile birlikte), Der. Fudeyl b. Şeyh Mahmud ez-Zokaydî, 1373/1953, Süleymaniye Ktp., Özel Bölüm, nr. 650/1., vr. 327; Şeyh Diyaüddin Norşinî, *Risâle fî tercemeti âbâihi*, s. 303; Nimetullah Arvâs, "Seyyid Sıbgatullah Arvâsî", s. 356-357;

Oğlu Şeyh Bahâeddin'in bildirdiğine göre Arvâsî, Hızır ile görüşüp ondan da istifade etmiştir.¹⁹

Arvâsî, Seyyid Taha'nın nezdinde kırk gün süren sülûkunu bitirdikten sonra bir ay da onun sohbetinde bulunur. Daha sonra Seyyid Taha, Hz. Peygamber ve büyük şeyhlerden manevî işaret aldığı ifade ederek ona hilafet verir.²⁰ 1256-1269/1841-1853 yılları arasında şeyhi vefat edene dek ona tabi olan Arvâsî, yılda iki defa Nehrî'ye talebeleriyle birlikte ziyarete gider. Seyyid Taha vefat ettikten sonra da Nehrî'ye gitmeye devam eden Seyyid Sıbgatullah, onun yerine potsnîşîn olan Seyyid Salih'i ziyaret eder.²¹

Seyyid Taha'nın çokça sevip iltifat ettiği Seyyid Sıbgatullah, Nehrî'de “*Seyyid Taha'nın mahbubu*” diye çağırılır.²² Seyyid Taha, Arvâsî'ye olan özel ilgisini, “*Herkesin yükü sırtımda, seninki boynumdadır*”, orta ve şehadet parmağını işaret ederek “*Sen ve ben şu iki parmak gibiyiz*” sözleriyle ifade etmiştir.²³ Seyyid Taha, ona gönderdiği bir mektubunda kendisini överken oğlu Şeyh Celaleddin'e de nasihatlerde bulunmuştur. Farsça mektubun tercümesi şöyledir:

Lakaplardan müstağni olan Molla Sıbgatullah'a selam ve dua ediyorum. Onu hakiki hafız Allah'a ve pîrân-ı kirâmın himmetlerine ısmarlıyorum. Duadan sonra... Malum olsun ki; bu duacıya, Sufi Ali ile gönderilen, maksadımıza şifa veren ve muhabbet içeren mektubunuz bize ulaşmıştır. Güzel sıfatlara sahip zatınızın sıhhat ve selameti bizi sevindirmiştir. Mektuptaki bütün hususları Molla Nasır yazmış, Sufi Ali de tasdik etmiştir. Molla Celaleddin'e de sonsuz selam ve dua ederim. Bu duacı duyduğuna göre Molla Celaleddin bu sene sizin emrinizden dışarı çıkmamıştır. Duacı, onun kurtuluşu için ilim tahsil etmesi şartıyla, her zaman ona dua edecektir. Aksi takdirde duacının hatırını kıracaktır. Baki selam, sizin ve size tabi olan kardeşlerin üzerine olsun!

Mühür

Ed'afu'l-ibâd

Seyyid Taha el-Hâlidî en-Nakşbendî²⁴

Aynı şekilde Seyyid Sıbgatullah Arvâsî de şeyhine aşırı muhabbet beslemektedir. Nitekim Nehrî'de şeyhinin yaptırdığı değirmende oğlu Şeyh Celaleddin ile birlikte çalışırken ona olan iştiyakını Hâfız Şîrâzî'nin şu beytiyle dile getirmiştir:

رواقِ مَنْظَرِ چَشْمِ منِ آشیانه‌ی توست   کرم نما و فرود آ، که خانه، خانه‌ی توست²⁵

Gözlerimin seyir yeri, göz kapaklarım senin yuvandır

Kerem eyle de buyur zira bu göz evi senin hanendir.

---

¹⁹ Norşinî, *a.g.e.*, s. 303

²⁰ Tâgî, *Mektûbât*, vr. 327.

²¹ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 14; Nimetullah Arvâs, “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî”, s. 357.

²² Tâgî, *Mektûbât*, vr. 327.

²³ Tâgî, *Mektûbât*, vr. 293. Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî'nin halifesi Molla İbrahim Çokreşi'ye 1296/1879 yılında gönderdiği mektup.

²⁴ Mektubun orijinali için bkz. EKLER

²⁵ Hâfız Şîrâzî, *Dîvân-ı Hâfız*, İntişarat-ı Zuvvar, Tahran 1390 hş., s. 25 (34. Gazel); Arvâsî, *a.g.e.*, s. 150 (172. Minha).

Yine bazı hususlarda müracaat etmek için şeyhine elçi gönderdiğinde, elçinin geliş zamanı yaklaşıncı, damın üstüne çıkar ve büyük heyecanla elçinin gelmesini beklerken Molla Ahmed Cezerî'nin şu beytini okur:

قاصد بمقصودا مه هات   با مژده و امر برات
نیشان هنارن هم خلات   او پادشاه گلگون قبا²⁶

Maksadımıza gönderdiğimiz elçi geldi. Müjde, emir ve berat getirdi. Gül renkli cübbe sahibi o padişahın nişan ve ödül getirdi.

2. Seyyid Sıbgatullah'ın İrşada Başlaması ve Gayda Tekkesi

Seyyid Taha, vefat etmeden bir ay önce, Arvâsî'ye bir elçi göndererek irşada başlamasını emretse de o kendisini bu işe layık görmediğinden Seyyid Taha'nın vefatından birkaç sene sonra irşada başlamıştır.²⁷ Ancak öncesinde, hilafet aldığı dönemden itibaren şeyhi adına irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Hilafeti aldığı zaman Seyyid Taha ona: “*Bineğin girmediği sarp kayaların olduğu bir köy bulmalısın*” talimatında bulunur. Arvâsî de bu özelliklere uyan, imamlık görevi yapacak bir köy arayışına girer. En sonunda o dönemlerde bu özelliklere uygun bir köy olan Hizan'a bağlı Kulat (Gökay) köyüne gelir. Köyde irşad vazifesine başlayınca köylüler kendisine tabi olup müridleri olurlar.²⁸

Kulat köyünde uzun bir müddet kaldıktan sonra Hizan'nın Gayda köyüne geçer ve burada inşa ettiği tekkedeki faaliyetleriyle irşadı Bitlis ve çevresine yayılır. Öyle ki müridleri arasında “*Gavs-i Hizani*” olarak şöhret bulur. Hatta halifelerinden Abdurrahman-i Tâgî ile Hâlid-i Orekî onun gavs olduğunu ispatlamak için deliller öne sürmüşlerdir.²⁹ Bu hususta Abdurrahman-ı Tâgî'nin söyledikleri dikkat çekicidir. Tâgî, onun *abdallarından* biri olduğunu ve kendisini *tayy-ı mekân* ile uzak yerlere birtakım görevler için gönderdiğinden söz etmiştir.³⁰

Seyyid Sıbgatullah, Gayda Dergâhı'nda mürid terbiyesi ile meşgul olur iken irşad maksadıyla bölgede seyahatlere çıkar. Sohbet meclisine gelen insanlar her geçen gün çoğalır ve bazı zamanlar bu meclisler dört yüz civarında âlim ve salih kişilere ev sahipliği eder.³¹ Sohbetin önemini vurgulayan ancak bulunduğu ortamlarda pek konuşmayan Arvâsî'nin sohbet görüşü, aynı ortamda bulunup insanları hal ile irşad etme anlayışı üzerine bina edilmiştir.³²

²⁶ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 17. Ahmed Cezerî'nin *Divân*'ında “او پادشاه” yerine “شهزاده” ifadesi yer almaktadır. Bkz. Ahmed b. Molla Muhammed Buhtî Zivingî, *el-İkdü'l-cevherî fi şerhi dîvânî's-Şeyh el-Cezerî*, Haşemi Yayınevi, İstanbul 2012, C. I, s. 61.

²⁷ Tâgî, *Mektûbât*, vr. 327.

²⁸ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 20-21.

²⁹ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 17-18. Hâlid-i Orekî ise ona intisap etmesine sebep olan kerametleri kanıt olarak gösterir.

³⁰ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 17.

³¹ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 15.

³² Nitekim bu hususta Arvâsî, “*Sükûtumuzdan faydalanamayan kelimamızdan da faydalanamaz.*” demiştir (Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî, *Mektûbât*, vr. 287). Şeyh Abdurrahman Tâgî'nin Halifesi Molla İbrahim'e 1295/1878 yılında gönderdiği mektup.

Hal ve hareketleriyle şeyhine son derece bağlı olan Arvâsî, vefat edeceği günün bile şeyhinin vefat gününe denk gelmesi temennisinde bulunmuştur. Kaynaklarda geçtiğine göre bu temenni gerçekleşmiş ve Arvâsî, şeyhinin vefat ettiği gün olan Cumartesi gününde³³ 1287/1870 yılında Gayda'da vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Kabrinin üzerinde halifesi Hâlid-i Orekî'ye ait şu beyitler bulunmaktadır:

قل ولا تخش فقد افتيت من عالم الفلك
ديدي تا روز قيامت ازدحامات ملك³⁴

در ثنائش جز نبوت از مقامات بشر
گر شدی کشف غطا از زانران مشهدش

Felek âleminden fetva veririm ki; Onu methetmede nübüvvet dışındaki bütün beşeri makamları söyle, korkma! Kabrini (meşhed) ziyaret edenlerden perdeyi kaldırabilseydin, meleklerin izdihamını görecektin ta kıyamete kadar.

3. Halifeleri

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin bilinen halifeleri şunlardır: Oğlu Şeyh Bahâeddin (v. 1870), Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî (v. 1886), Mevlânâ Hâlid-i Orekî (v. 1877-78), Molla Abdurrahman-ı Buhtî (el-Meczub), Sufî Mustafa Kulaî, Ali Can Kulpîkî.³⁵ Arvâsî, en tanınmış üç halifesi hakkında şunları söyler: “*Molla Abdurrahman-ı Meczûb, saf müşâhede sahibidir. Molla Hâlid, ikinci Hâlid'dir [Birincisi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî]. Abdurrahman Tâğî ise sohbet pîridir.*”³⁶

a. Şeyh Abdurrahman Tâğî

Şirvan'ın Mavit (Pirinçli) köyünde iskân etmiş Hesâmân kabilesinden olan Abdurrahman-ı Tâğî, “sûfî evi/mâlâ sofîyân” diye bilinen bir aileye mensuptur.³⁷ Babası Molla Mahmud, değişik yerlerde ilim tahsil ettikten sonra Hizan'ın İspayirt/İspahirt³⁸ nahiyesinde bulunan Tâğ köyüne gidip tahsiline burada devam eder. O dönemlerde nahiyenin emiri/miri Abdi Bey ile eşi Miranete Hanım³⁹ Molla Mahmud'un hal ve hareketlerini beğenip

³³ Şeyh İbrahim Çokreşi, *Kitâbu'l-işârât (el-Kelimâtu'l-kudsiyye li's-Sâdât-i'n-Nakşebendiyye* içerisinde), Haz. Ahmed Hilmi Kûgî, y.y., 1979, s. 74-45. Şeyh Abdurrahman Tâğî, şöyle söyler: *Şeyhim vefatına işaret ederek “Cuma günü, ölüm için güzel bir gündür. Fakat Hz. Peygamber pazartesi günü vefat etmiştir. Şeyhim Seyyid Tâhâ ise cumartesi günü vefat etti.” buyurdu. “Cumartesi günü” sözünü birkaç kere tekrar etti. Nihayetinde kendisi de bu günde vefât etti.*

³⁴ Ohinî, a.g.e., vr. 11 (Ekler kısmı).

³⁵ Norşinî, a.g.e., s. 304. Seyyid Sıbgatullah'a aşırı muhabbeti olmakla bilinir. (bkz. Çokreşi, *İşarat*, s. 148). Kabri Diyarbakır ilçesi Kulp'tadır.

³⁶ Ohinî, a.g.e., vr. 29.

³⁷ Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin oğlu Şeyh Muhammed Diyauddin, babasından naklettiğine göre ataları aslen Arabistan'dan olup sonradan bu kabilenin olduğu bölgeye göç etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki bu kabileden amcazadelerinden sadece birkaç neferin bulunduğunu belirtir (Norşinî, *Risâle fi tercemeti âbâihi*, s. 294).

³⁸ 1310 (1893) Bitlis salnamesinde, Hizan'a bağlı bir nahiye olarak geçmektedir. اسپایرت (İspayirt) şeklinde geçen kelime, bölgede İspahirt olarak kullanılmaktadır. Salnamede geçtiğine göre, sınırları doğuda Nizar nahiyesi, batıda Müküs, güneyde Hizan, kuzeyde Pervari kazaları olarak belirtilmiştir. Nahiyede kadim 21 mescid ve üç medrese vardır (1310 [1893] *Salnâme-i Vilayet-i Bitlis*, Bitlis Vilayet Matbaası, 1308 h., s. 189-190).

³⁹ Tâğ köyünde Miranete Hanım, medrese ve müderrislere karşı müşfik davranan bir salih kadın olarak bilinmektedir. Mezarı Tâğ'daki caminin haziresindedir. Molla Mahmud'un soyundan gelenler medresenin kurulduğu dönemden itibaren bir gelenek olarak ramazan aylarının 27. gecesinde ona bir hatim okumaktadırlar

onu himayelerine alırlar. Molla Mahmud tahsilini tamamlayınca, Miranete Hanım kendi imkânlarıyla ona bir medrese yaptırır ve medreseye birtakım arazi vakfeder. Sonra da bu vakfin onun çocuklarına geçmesi vasiyetinde bulunur.⁴⁰

Molla Mahmud, daha önce Şeyh Memduh et-Tillovî'ye (v. 1847) bağlı olarak Kadirî tarikatına müntesip iken sonraları Basret şeyhlerinden Şeyh Salih Sipki'ye (v. 1852) intisap ederek Nakşibendîliğe geçmiştir. Daha sonra Şeyh Salih'in izni ile Seyyid Sıbgatullah'a bağlanmıştır.⁴¹

Abdurrahman-ı Tâgî ilim ve tasavvuf ile meşgul olan bu aile ortamında 1247/1831-32 yılında doğmuştur.⁴² İlk tahsiline babasının yanında başlayan Tâgî, çevre köylerdeki birçok medresede ilim tahsil etmiştir. Ders aldığı müderrisler arasında Molla Abdussemmed-i İronî, Molla Muhammed Ziyâeddin-i Arvâsî,⁴³ Mevlâna Abdurrahman-ı en-Nemirî el-Hizanî ve Molla Abdurrahman-ı Tilî Mellekendî (v. 1289/1872-73) yer almaktadır. Tâgî, medrese tahsilini tamamlayınca babası ve çocuklarına tahsis edilen İspayirt'teki Tâg Medresesi'nde müderrislik yapmaya başlamıştır.⁴⁴

Seyda lakabıyla⁴⁵ meşhur olan Tâgî, tarikata ilk olarak Kadiriyye tarikatından Abdurrahman Halis Tâlebânî'nin (v. 1858) halifesi Şeyh Hacı Emin Şirvanî'ye bağlanarak girer. Bir süre sonra Tâlebânî, halifesini irşaddan menedince Tâgî, yeni bir mürşid arayışına girer. Arayışı neticesinde yine Kadiriyye tarikatından Şeyh Hamza Tillovî'ye sonrasında da Şeyh Nureddin Birifkanî'nin halifesi Şeyh Abdülbari Çerçahî'ye intisap eder. Çerçahî'nin yanında sülûkunu tamamlayınca Nureddin Birifkanî, Çerçahi'ye haber göndererek ona hilafet verilmesi talimatında bulunur. Böylece Tâgî, Kadirî halifesi olarak irşadla meşgul olur. Bu süre zarfında Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin müridlerinden Süleyman Erbusî vesilesiyle Kulat köyüne gider ve Arvâsî'yi ziyaret eder. Bu ziyaretinde kendi ifadesiyle bazı keşiflere⁴⁶ şahid olur. Arvâsî'den çok etkilenir. Köyüne döndükten sonra hilafet aldığı Kadirî şeyhi, Şeyh Abdülbari Çerçahî'ye durumu anlatır ve kendisinden izin ister. O da Abdülkadir Geylanî'yi ve Nureddin Birifkanî'yi inkâr etmemek şartıyla kendisine izin verir.⁴⁷

Büyük bir arzu ile Arvâsî'nin yanına varan Tâgî, ailesini bırakıp Kulat'ta kalmaya karar verir. Bir müddet tasavvuf eğitimi aldıktan sonra şeyhi ondaki hasret, iştihak ve

---

(İbrahim Baz, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî", *Tasavvuf*, S. 34, 2014, s. 76-77).

⁴⁰ Norşinî, *a.g.e.*, s. 294-295; İbrahim Baz, "Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî", s. 75-76.

⁴¹ Norşinî, *a.g.e.*, s. 295.

⁴² Bölgedeki yaygın inanca göre doğan bebeğin göbeği, ilerideki yaşamını etkilemesi ümit edilerek sembolik nesnelere üzerinde kesilir. Bu manada ileride aşk ve muhabbet ehli bir veli olması için Tâgî'nin göbeği, Abdurrahman Camî'nin *Yusuf ve Züleyha* adlı eserinin üzerinde kesilmiştir. Şeyh Muhammed Diyaüddin'in belirttiğine göre bu tefeül gerçekleşmiş ve Tâgî muhabbet ehli bir veli olmuştur (Norşinî, *a.g.e.*, s. 295. s. 297).

⁴³ Medresesi Hizan'ın İspayirt nahiyesinde bulunan Molla Muhammed, Sıbgatullah Arvâsî'nin yeğenidir. Tâgî, onun yanında on üç yaşında ders okumuştur (Norşinî, *a.g.e.*, s. 298).

⁴⁴ Norşinî, *a.g.e.*, s. 298-299; Tâgî, *Mektûbât*, s. 10.

⁴⁵ Rivayet edildiğine göre Tâgî, irşad için Verkânîs köyüne gittiğinde, sonradan halifesi olacak Şeyh Fethullah Verkânîsî'nin dedesi Şeyh Muhammed'in kabrini ziyaret ederken, kabirdeki zat kendisine "seyda" diye hitap eder. Bundan sonra artık halife ve müridleri arasında "seyda" lakabıyla anılmaya başlar (Ohinî, *a.g.e.*, vr. 35).

⁴⁶ Tâgî, bu ziyaretine dair "*Dillerin ifade edemeyeceği ve kulakların duyamayacağı acayip haller duydum ve gördüm*" yorumunda bulunmuştur (Tâgî, *Mektûbât*, s. 12).

⁴⁷ Norşinî, *a.g.e.*, s. 300-301; Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih-i Nakşibendî*, Pak Ajans Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul 2010, s. 80-83.

muhabbet duygularını artırmak gayesiyle onu Hizan'a bağlı İspayirt nahiyesine kadılık yapmaya gönderir. Burada iki yıl kaldıktan sonra tekrar Arvâsî'nin yanına döner ve eğitimine devam eder. Dokuz yıl şeyhinin dergâhında hizmet eden Tâgî, sülûkunu tamamlayınca 1868 yılında 37 yaşında hilafet alır.⁴⁸

Hilafet aldıktan sonra Bitlis ve Muş'a bağlı birçok köy ve ilçede irşad için gezen Tâgî, 1870 yılında şeyhi vefat edince Gayda köyüne gelip buradaki tekkede postnîşîn olan şeyhinin çocuklarına irşad faaliyetleri hususunda destek olur. Ancak kısa süre sonra dergâhı, şeyhinin oğlu Şeyh Celaleddin'e bırakarak Gayda'dan Tağ köyüne geçer ve burada tedris ve irşad ile meşgul olur. En sonunda Norşin'e geçen Tâgî, burada Norşin medrese ve tekkesini kurar. Bu dönemin 1875 yıllarına tekabül ettiği tahmin edilmektedir.⁴⁹ Tâgî buradaki etkili irşadı ile Norşin'in bölgenin en güçlü ilim ve irfan merkezi olmasını sağlar. Bu medresede ilim tahsil edenlerden biri olan Said-i Nursî (v. 1960) buradaki insanlar hakkında şunları söyler:

“...Eğer istersen hayalinle Norşin karyesindeki Seyda'nın [Şeyh Abdurrahman Tâgî] meclisine git bak: Orada fukara kıyafetinde melikler, padişahlar ve insan elbisesinde melâikeleri, bir sohbet-i kudsiyyede göreceksin. Sonra Paris'e git ve en büyük localarına gir. Göreceksin ki akrepler insan libası giymişler ve ifritler adam suretini almışlar...”⁵⁰

Şeyh Abdurrahman'ın, halife ve müridleriyle iletişim kurduğu ve çeşitli meseleleri beyan ettiği mektupları halifesi Şeyh Abdülkahir tarafından toplanmıştır. Bu mektupların tercümesi *Mektûbât-ı Seyda-i Tahî* adıyla neşredilmiştir. Ayrıca şeyhi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin ve kendisinin vefatına dair işaretleri ve tasavvufî görüşlerini içeren bir diğer eser olan “*İşârât*”, halifesi Şeyh İbrahim Çokreşî tarafından derlenmiştir.⁵¹

Şeyh Abdurrahman, medrese ve tekkesinde tedris ve irşad ile uğraşırken bölgedeki siyasi ve sosyal gelişmelere de kayıtsız kalmamıştır. Nitekim kendi dönemine denk gelen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında, mürid ve halifelerini cihada teşvik etmiş⁵² ve kendisi de cihada katılmıştır.⁵³ Cihada katılan halife ve müridlerin komutanlığını ise muhtemelen cihada 1440 asker ile katılan şeyhinin oğlu Şeyh Celaleddin yapmıştır.⁵⁴

1886 yılında Norşin'de vefat eden ve buraya defnedilen Tâgî, on yılı Norşin'de olmak üzere toplamda on sekiz yıl şeyhlik yapmıştır.⁵⁵ Vefat etmeden iki yıl önce Bulanık'ta Murat Nehrî üzerinde üç gözlü bir taş köprü'nün yapılmasına öncülük ettiğinden Osmanlı Devleti tarafından kendisine Üçüncü Rütbeden Mecidî Nişanı verilmiştir.⁵⁶

⁴⁸ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 24-26; İbrahim Baz, “Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî”, s. 81; Korkusuz, *a.g.e.*, s. 83-86.

⁴⁹ İbrahim Baz, “Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî”, s. 81-82; Korkusuz, *a.g.e.*, s. 86-95.

⁵⁰ Said Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 263.

⁵¹ Bkz. Çokreşî, *Kitâbu'l-İşârât (el-Kelimâtu'l-kudsiyye li's-Sâdât-i'n-Nakşebendiyye* içerisinde), Haz. Ahmed Hilmi Kügî, y.y., 1979.

⁵² Tâgî, *Mektûbât*, s. 144-145 (39. Mektup). Mektupta cihada katılmanın farz-ı ayn olduğunu belirtmiş ve kim olursa olsun hiçbir bahane ile geri kalmaması gerektiğini söylemiştir.

⁵³ Tâgî, *Mektûbât*, s. 59 (15. Mektup). Mektupta 300-400 kişi toplayıp savaşa katılacağını belirtir.

⁵⁴ Ahmed Muhtar Paşa, *Anadoluda Rus Muharebesi 1876-1877*, Sadeleştiren: Enver Yaşarbaş, Petek Yayınları, C. I, İstanbul 1985 s. 153-155.

⁵⁵ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 66. Ohinî, vefat tarihini 20 Rebiulevvel 1304 Perşembe olarak kaydeder.

⁵⁶ BOA, İ.DH, 962/76124, 04 Z 1302/14 Eylül 1885; Ohinî, *a.g.e.*, vr. 57.

Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî, vefat ettiğinde Norşin’de yerine bir müddet halifesi Şeyh Fethullah Verkânîsî (v. 1899) postnîşîn olmuştur. Ancak Verkânîsî, Tâgî’nin oğlu Şeyh Muhammed Diyaüddin’e (v. 1924)⁵⁷ icazet verince, Norşin’den ayrılmış ve tekkeyi ona bırakmıştır. Hazret⁵⁸ lakaplı Şeyh Muhammed Diyaüddin de babası gibi Norşin’de birçok âlim ve halife yetiştirmiş ve I. Dünya Savaşı’nda mücadele etmiştir. Hazret, vefat ettiğinde aile efradını ve tekkeyi halifesi ve Tâgî’nin damadı *Melâ-yı Mazın* (Büyük Molla) olarak bilinen Molla Muhammed Emin Kursincî’ye⁵⁹ (v. 1352/1933-34) emanet etmiştir. Hazret’ten sonra Norşin’de etkili irşadıyla tanınan şeyh, Hazret’in halifesi Şeyh Ahmed Haznevî’den (v. 1950)⁶⁰ hilafet alan Şeyh Maşuk (v. 1975)⁶¹ olmuştur.

Abdurrahman-ı Tâgî on dokuz halife yetiştirmiş ve bu halifelerin bazısı ayrı kollar oluşturmuşlardır. Bunların bir kısmı tarikata Seyyid Sıbgatullah Arvâsî’ye intisap ederek girmiş, hilafeti ise Abdurrahman Tâgî’den almıştır. Bu halifelerin farklı bölgelere yayılmasıyla, Nehrî kolu Seyyid Taha’dan sonra en etkili dönemini yaşamıştır.⁶² Başka bir deyişle, Abdurrahman-ı Tâgî, Seyyid Taha Nehrî’den sonra tarikatı farklı bölgelere yayma açısından en etkin şeyh olarak öne çıkmaktadır. Gerek yetiştirdiği halifeleri ve gerekse

---

⁵⁷ 1858 yılında Hizan’a bağlı Üsb (Doğrular) köyünde doğmuştur. İlim tahsiline babası Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî’nin yanında başlamış, Şeyh Fethullah Verkânîsî’de tahsiline devam edip ondan icazet almıştır. Tarikata babasına intisap ederek giren Şeyh Muhammed Diyaüddin, babasının yönlendirmesiyle Şeyh Fethullah’a intisap etmiş ve ondan hilafet almıştır. On yıl müşşidi hayatta olmak üzere toplamda otuz dört yıl irşad görevi yürüten Şeyh Muhammed Diyaüddin birçok halife yetiştirmiştir. Hazret lakabıyla tanınan Norşinî, 1342/1924 yılında Norşin’de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir (Ohinî, *a.g.e.*, vr. 103-133). Detay için bkz. Alaeddin Haznevî, *Hazret ve Şah-ı Hazne: Hayat ve Menkıbeleri*, Çev. Abdullah Demiray, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012, ss. 17-21.

⁵⁸ Hazret-i Sâni lakabının kısaltılmışıdır. Birinci hazret ise Diyaüddin/Ziyaüddin lakaplı Mevlânâ Hâlid’dir.

⁵⁹ Bitlis Hizan’a bağlı Kursinç (Karbastı) köyü olduğu gibi, Siirt Şirvan’a bağlı da Kursinç diye bir köy vardır. Âsım Ohinî, Molla Muhammed Emin’in Şirvan’a bağlı Kursinç köyünden olduğunu belirtir (Ohinî, *a.g.e.*, vr. 126). Müfid Yüksel ise Hizan Kursinç köyünden olduğunu söyler. <http://mufidyuksel.com/molla-mehmed-emin-efendinin-kabri.html> (erişim tarihi 05.06.2016)

⁶⁰ Suriye topraklarında bulunan Kamışlı kazasına bağlı Hazne beldesinde 1304/1886 yılında doğmuştur. Doğduğu yere nisbeten Haznevî lakabıyla şöhret bulmuştur. Eğitimine babası Molla Murad’ın yanında başlayan Haznevî, Silvan’da bulunan Molla Hüseyin Küçük (v. 1955) ve Norşin’de bulunan birçok müderristen aldığı tahsil ile ilmi icazetini almıştır. Önceleri Şeyh Abdülkadir Hezânî’ye bağlanan Haznevî, onun vefatından sonra Şeyh Muhammed Diyaüddin’e intisap eder. Suriye’deki Hazne’den Norşin’e on beş yıl boyunca gidip gelerek manevî terbiyesini tamamlamıştır. Şeyh Muhammed Diyaüddin’den hilafet alan Haznevî, Hazne’de Haznevî dergâhını kurarak irşada başlar. Kısa bir süre sonra Haznevî kolunun merkezini teşkil edecek Telmaruf’a geçer. Bu dergâhta birçok âlim ve halife yetiştiren Haznevî, 1950 yılında vefat eder ve Telmaruf’a defnedilir. Ondan sonra, sırasıyla oğulları Şeyh Muhammed Masum Haznevî (v. 1958), Şeyh Alaeddin Haznevî (v. 1969) ve Şeyh İzzeddin Haznevî (v. 1992) postnîşîn olmuştur. Haznevî’nin önemli halifelerinden biri de Menzil Dergâhı’nın kurucusu Seyyid Abdülhakim Bilvanîsî’dir (v. 1972). Şeyh Alaeddin Haznevî, *a.g.e.*, ss. 59-65; Abdurrahim Haznevî, *et-Tarikatu’n-Nakşebendiyye*, Mektebetu Seyda, Diyarbakır 2015, ss. 251-283; Âsım Ohinî, *a.g.e.*, vr. 136.

⁶¹ Hazret’in yeğeni olan Muhammed Masum’un oğludur. 1906 yılında Norşin’de doğmuştur. Molla Abdülbaki Subaşı’dan ilim tahsil ettikten sonra Norşin’de kurduğu medresede müderrislik yapmıştır. Tarikata önce Norşin’de postnîşîn olan Hazret’in halifesi Molla Muhammed Emin’e (Melây-ı Mazın) intisap ederek girmiştir. Molla Muhammed Emin (v. 1936) vefat edince Hazret’in diğer halifesi Şeyh Ahmed Haznevî’ye intisap eder. Ondan hilafet alınca Norşin’de irşada başlar. Onun döneminde Norşin eski dönemdeki aktifliğine kavuşur. 1975 yılında Mekke’de vefat eden Şeyh Maşuk Cennetü’l-muallâya defnedilir. Şeyh Maşuk’un on altı halifesi vardır.

⁶² Şeyh Abdurrahman kendi dönemindeki tarikata olan rağbetin Seyyid Sıbgatullah ve Seyyid Taha dönemindekinden daha çok olduğunu şöyle ifade eder: *Tarikat zamanımızda çok belirginlik kazandı. Gerek Gavs hazretlerinin, gerek Seyyid Tâhâ hazretlerinin, gerekse diğer büyüklerin döneminde böyle değildi* (Çökreşi, *İşarat*, s. 172).

mektuplarında konu edindiği tarikat anlayışı ile Hâlidîliğin Seyyid Taha-i Nehrî kolunun günümüze kadar ulaşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Halifeleri şunlardır:

1. Şeyh İbrahim Çokreşî (v. 1881)
2. Şeyh Halil Çokreşî (v. 1897)
3. Şeyh Fethullah Verkânîsî (v. 1899)
4. Şeyh Abdülkahhar Zokaydî (v. 1906)
5. Şeyh Abdülkadir-i Hezânî (v. 1908)
6. Şeyh Ahmet Taşkesenî (v. 1909)
7. Şeyh Muhammed Sami Erzincanî (v. 1912)
8. Şeyh Yusuf Saruhanî Bitlisî (v. 1873)
9. Hacı Süleyman Bitlisî (v. 1877)
10. Şeyh Abdullah Subaşı Norşinî (v. 1890)
11. Şeyh Tahir Abırî (v. 1900)
12. Şeyh İbrahim Neynikî (v. 1907)
13. Şeyh Reşid Norşinî (v. 1910)
14. Şeyh Mustafa Bitlisî (v. 1914)
15. Şeyh Abdülhad-i Çarçahî
16. Seyyid İbrahim Siirdî
17. Şeyh Abdülhakim Fersafî Ceznî
18. Hacı Yusuf Koşki Hınısî
19. Molla Abdullah Horosî Hizanî

b. Mevlânâ Halid-i Oreki Şirvanî (v. 1877-78)

Şirvan'a bağlı Orek (Gözlüce)⁶³ köyünden olan Hâlid-i Oreki Şirvani, fıkhıdaki yetkinliğinde dönemin İmam-ı Şafii'si, Arap dilindeki derinliğinde zamanın Sibeveyh'i olarak şöhret bulmuştur. Toplumun çokça saygı duyduğu bir âlim olan Oreki, Arvâsî'nin namını duyunca onu imtihan etmek için yola koyulur. Meclisine vardığında önceden hazırladığı on yedi soruyu daha sormadan Arvâsî'nin cevaplamaya başladığını görünce bu kerametten çok etkilenir ve ona intisap eder. Arvâsî'nin yanında sülukunu tamamlayınca ondan hilafet alır. Şeyhi vefat ettikten sonra Şirvan'a irşada giden Oreki, bölgede bir birçok kişiye ilmi icazet vermiştir. Ayrıca şeyhinin sözlerini toplayarak ileride bahsedilecek olan *Minah* adında eseri derlemiştir. Oreki, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında şehid olmuştur.⁶⁴ Bilinen tek halifesi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin oğlu Şeyh Celaledin'dir.

Şeyh Halid, şeyhine olan aşırı muhabbetinden, tanınmış bir molla olmasına rağmen ona karşı edeb ve saygıda toplumun garipseyeceği davranışlarda bulunur. Molla Halil Siirdî'nin ailesi, bölgede ilmiyle şöhret bulmuş Hâlid-i Oreki'yi çok sayar ve onu üstün tutar. Fakat Molla Hâlid'in Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin önünde eğilmesini ve Arvâsî'nin onun sırtına basıp ata binmesini işittiklerinde, bu hareketi "ilmin şerefini düşürmek" olarak

---

⁶³ Bazı kaynaklarda bu köy Olek olarak geçse de Şeyh Halid'in yazdığı bir icazetnamede Orek olarak geçmektedir. Ayrıca köyle kurduğumuz iletişimde bu bilgi teyid edilmiştir.

⁶⁴ Norşinî, *a.g.e.*, 304; Ohinî, *a.g.e.*, vr. 21-22, 55-56; Tâgî, *Mektûbât*, s. 61-63)

yorumlayıp artık ona saygı göstermezler. Bir defasında Molla Hâlid, bu aileye ait medreseye geldiğinde onlarla görüşmüş ve Molla Abdülkahhar'a dua etmiştir. Bu esnada Molla Abdülkahhar “Allah bu dönemdeki âlimlerden ilmi alsın! Çünkü bunlar ilme saygıyı bırakmadılar” diye çıkışınca Molla Hâlid biraz düşündükten sonra kendisine şöyle der: “İnsanlar bana âlim derler fakat benim ilmimden bir ümidim yoktur. Ben sadece Gavs’a [Seyyid Sıbgatullah Arvâsî] yaptığım hizmetlerden ümitliyim. Benim bu hizmeti yaptığım esnada aldığım zevki Allah sana da tattırsın.” der. Şeyh Abdülkahhar bu sözden çok etkilenir ve tarikata girmeye karar verir.⁶⁵

c. Şeyh Abdurrahman-ı Buhtî (el-Meczub)

Hakkında detaylı bilgi bulunmayan Molla Abdurrahman, kaynaklarda Buhtî/Buhtanî olarak geçmektedir. Bu da günümüzdeki Cizre-Botan memleketinden olduğunu göstermektedir. Molla Abdurrahman, Molla Hâlid-i Orekî’den ilmi icazetini almıştır. Hocasıyla birlikte Seyyid Sıbgatullah Arvâsî’ye intisap eden Molla Abdurrahman, cezbe halini çokça yaşadığından kendisine Abdurrahman-ı Meczûb denilmiştir. Şeyhi vefat ettikten sonra memleketi olan Cizre’ye gidip irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.⁶⁶ Şeyh Abdurrahman, Seyyid Sıbgatullah Arvâsî’nin iki oğlu Seyyid Muhammed Nur ile Şeyh Hamza’yı yetiştirmiş ve hilafet vermiştir. Böylece Gayda Tekkesi’nin sonraki döneminde büyük etkisi olmuştur.

4. Minah Adlı Eseri

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî’nin sözlerinden ibaret olup halifesi Hâlid Orekî Şirvânî tarafından derlenmiştir. Minah, bağışlar, vergiler, ihsanlar anlamlarına gelir. Buna göre Hâlid Orekî, şeyhinin her bir sohbetini manevi ihsanlar olarak kabul eder. Orekî, şeyhinin sözlerini nakledeken bazı yerleri de izah eder. Bazı yerlerdeyse naklettiği sözden bir şey anlamadığını söyler. Bu bakımdan eserin bazı yerlerinin muğlak olması dikkat çekmektedir. Arvâsî bu eserde, şeyhi Seyyid Taha’ya 50’den fazla yerde atıfta bulunmaktadır. Bundan dolayı Nehrî kolunun tasavvuf anlayışını anlamak açısından önem arz etmektedir.⁶⁷

Tasavvuf ile ilgili birçok konuya değinilen 311 Minha’da, tespitimize göre Seyyid Tâhâ ile birlikte 58 sûfiye atıfta bulunulmuştur. Bu sufiler arasında Şah-ı Nakşbend, Abdurrahman Câmî, Hâfiz Şîrâzî, Şeyh Ahmed Cezerî, İmâm-ı Rabbânî, gibi Seyyid Sıbgatullah’tan önce yaşamış sufilerin yanı sıra; Tâhâ Harîrî (Seyyid Tâhâ’nın halifesi), Seyyid Salih Nehrî (Seyyid Tâhâ’nın kardeşi ve halifesi) Abdullah Herâtî (Mevlânâ Hâlid’in halifesi), Mevlânâ Süleyman Bradostî (Seyyid Tâhâ’nın halifesi) gibi kendisiyle çağdaş olan sufiler de yer almaktadır.

Arapça yazılmış eserin birçok yazma nüshası olmakla birlikte ulaşılabilen en eski nüshası Bitlis Ohin Medresesi Kütüphanesi’ndedir. Bu nüsha, 1361/1941 Muhammed Nurullah adında biri tarafından Şeyh Alaeddin Ohinî için istinsah edilmiştir. Eser ilk defa

⁶⁵ Ohinî, a.g.e., vr. 19; Korkusuz, *Nehrî’den Hazne’ye*, s. 130-131.

⁶⁶ Ohinî, a.g.e., vr. 22; Tâgî, *Mektûbât*, s. 61.

⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Saki Çakır, “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî’nin Dilinden Seyyid Tâhâ-i Nehrî”, *Uluslararası Seyyid Taha-i Hakkâri Sempozyumu-Hakkari*, Hakkari Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, ss. 447-455.

Yahya Pakiş tarafından tercüme edilip 1982 yılında İstanbul'da Er-Tu Matbaası'nda basılmıştır. 172 sayfalık eserin girişinde Pakiş, Seyyid Sıbgatullah Arvâsi ve tarikat hakkında önemli bilgiler vermiştir. Son tercüme ise Siraceddin Önlüer ve Hüseyin Okur tarafından yapılmış ve Semerkand Yayınlarından 2012 yılında basılmıştır.

5. Seyyid Sıbgatullah'tan Sonra Gayda Tekkesi Postnîşinleri

Seyyid Sıbgatullah'tan sonra oğlu ve halifesi Şeyh Bahâeddin postnîşin olmuştur.⁶⁸ Şeyh Bahâeddin, tarikat âdâbına çok bağlı ve manevî makamlarda ilerleyen biri olarak şöhret bulmuştur. Herkes ile sohbet etmeyi çok seven biri olarak bilinen Şeyh Bahâeddin, babasından iki ay sonra 1870 yılında vefat etmiş ve onun yanına defnedilmiştir. Ondan sonra Gayda Dergâhı'na Seyyid Sıbgatullah Arvâsi'nin diğer oğlu ve Molla Hâlid-i Oreki'nin halifesi Şeyh Celaleddin postnîşin olmuştur. Nitekim Arvâsi vefat etmeden Şeyh Celaleddin'i Hâlid-i Oreki'ye teslim etmiş, o da manevî terbiyesini üstlenip hilafet vermiştir.⁶⁹ Abdurrahman-ı Tâği, onun hilafeti hakkında şöyle söylemiştir: *Bilesiniz ki Şeyh Celaleddin'in halifeliği sâdâta sorulmuş; Sâdât da aralarında ittifak ederek Şeyh Celaleddin'in, insanları terbiye etmeye elverişli olduğuna yakinen hükmetmişlerdir. Şeyh Celaleddin'in hilafeti istihare ve istişareden sonra onda bulunan üç haslet sebebiyle sabit olmuştur. Bu hasletler: muhabbet, hüsnü zan ve ihlâstır.*⁷⁰ Şeyh Celaleddin, irşad için dolaştığı köylerde kimseye misafir olmaz kendisiyle birlikte gelen elli civarındaki kişiyle gittiği yerlere yakın mevkilerde çadır kurarak buradaki insanları irşad etmiştir.⁷¹

Şeyh Celaleddin babasıyla birlikte Nehrî ziyaretlerine gitmiş ve defalarca Seyyid Taha'nın iltifatlarına mazhar olmuştur. Seyyid Taha, Nehrî'de değirmen inşa ederken üstün gayretinden dolayı kendisine “*Sen benim oğlumsun*” demiştir. Yine Seyyid Taha'nın odasında büyük bir yılan çıktığında kimse odaya girmeye cesaret edememiş ve Şeyh Celaleddin odaya girip yılanı öldürünce Seyyid Taha'nın takdirini kazanmıştır. Seyyid Sıbgatullah, oğlunun sert mizaçlı oluşunu Seyyid Taha'ya şikâyet etmiş, Seyyid Taha da kendisine “*Bütün oğulların senin olsun, Şeyh Celaleddin benim olsun*” diyerek ona sahip çıkmıştır. Hatta bu mizacından dolayı Seyyid Taha kendisine, “*Her topluluğun bir ağası vardır sen de bizim ağamızsın*” diyerek onun bu karakterini liderlik özelliğine bağlamıştır.⁷² Seyyid Taha'nın bu öngörüsü yıllar sonra gerçek olacak ve Şeyh Celaleddin 93 Harbi'nde müridlerine komutanlık yapacaktır.⁷³ Bu savaşta Ermeniler ile mücadele ettiğinden bu toplum tarafından pek sevilmemektedir. Nitekim Ermeni roman yazarı Raffi, 1878 yılında yayınladığı *Jalaleddin*⁷⁴ adlı romanında Şeyh Celaleddin'i konu edinerek çeşitli ithamlarla onu kötülemektedir.

---

⁶⁸ Arvâsi kendisinden sonra Şeyh Abdurrahman-ı Tâği'yi postnîşin yapmak istemiş ancak Tâği, şeyhinin oğlu ve halifesi Şeyh Bahâeddin varken kendisinin bu makama gelmesini uygun görmeyip kabul etmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Arvâsi, Tâği'nin gözetiminde oğlunu kendi yerine postnîşin etmiştir (Ohinî, *a.g.e.*, vr. 30).

⁶⁹ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 30.

⁷⁰ Tâği, *Mektûbât*, s. 61.

⁷¹ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 38-39.

⁷² Norşinî, *a.g.e.*, s. 302; Ohinî, *a.g.e.*, vr. 15-16.

⁷³ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 153-155; Ohinî, *a.g.e.*, vr. 30, 54-55.

⁷⁴ İngilizce çeviri için bkz. Raffi (Hagob Melik Hagobian), *Jalaleddin*, Taderaon Press, London 2006.

Rivayet edildiğine göre, Şeyh Celaleddin 93 Harbi'nde bazı subayların suikastı neticesi zehirlenmişse de ölümden kurtulmuştur. Savaştan döndüğünde muhtemelen zehrin de etkisiyle 1878 yılında Gayda'da vefat etmiştir.⁷⁵

Hizan'dan Bitlis ve çevresine yayılan bu kol, Osmanlı yönetimi tarafından desteklenmiş, bazı vergilerden muaf tutulduğu gibi kendilerine *taamiye* adında mali yardımlarda da bulunulmuştur. Arşiv belgelerinde bu kola ait Hizan'daki Gayda köyünde, Van'ın Karçıkân (Tatvan'a bağlı Çavuşlar köyü) kazasında Çemihâni (Tatvan'a bağlı Yorgalar mezarası) mevkiinde ve Bitlis'te Seyyidâbâd (Seydava) köyünde inşa edilen tekkelerin desteklenmesinden bahsedilmektedir:

*“Tarikat-i Nakşîyye meşâyihinden merhum Şeyh Sıbgatullah ve mahdumu Celaleddin Efendi'lerin Hizan kazası dâhilinde Gayda ve Karçikan kazasındaki Çemhanı mevkiileriyle Bitlis mülhakatında Seyyidabad nam karyede inşa ettirmiş oldukları dergâhlara ne miktar taamiye tahsis olunacağıının bildirilmesi...”*⁷⁶

Ayrıca bu tekkelere ait *ağnâm* (koyun keçi), *rüsûm* adındaki vergiden ve arazi ile emlak da öşürden muaf tutulmuştur:

*“..Tarikat-ı Nakşîyye meşâyihinden Hizan kazası dâhilinde medfun Şeyh Sıbgatullah'ın medfun bulunduğu yer ile Van'ın Karçikan kazası dâhilinde Çemhanı mevkiinde ve Bitlis Vilayeti'nin Seyyidabad karyesindeki dergâhlara ait ağnâmın rüsûmdan ve arazi ve emlakın dahi âşârdan muafiyeti hakkında Bitlis Vilayeti Meclis İdare mazbatası...”*⁷⁷

Şeyh Celaleddin'den sonra Seyyid Sıbgatullah'ın diğer oğulları ve torunları Gayda ile buraya bağlı diğer dergâhlarda irşada devam etmişlerdir. Bununla birlikte, Arvâsî'ye bağlı mürid ve salıklar genelinde Şeyh Abdurrahman Tâgî'ye yönelmişlerdir.

Arvâsî'nin soyundan gelen şeyhlerin hilafet ve irşad yerleri şöyledir:

1. Seyyid Nur Muhammed: Seyyid Sıbgatullah'ın oğlu ve Şeyh Abdurrahman-ı Meczûb'un halifesidir. Şeyh Celaleddin'den sonra Gayda'da irşad faaliyetleri yürüttüğü tahmin edilmektedir.⁷⁸
2. Şeyh Hamza: Seyyid Sıbgatullah'ın oğlu ve Şeyh Abdurrahman-ı Meczûb'un halifesidir. Çemihâni (Tatvan'a bağlı Yorgalar mezarası) köyünde irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.⁷⁹
3. Seyyid Hasan: Seyyid Sıbgatullah'ın oğlu, Şeyh Fethullah Verkânîsî'nin halifesidir. Seyyid Nur Muhammed'den sonra Gayda tekkesinde hizmet etmiştir. Mezarı Gayda'dadır.⁸⁰
4. Şeyh Muhammed Raşid: Şeyh Hamza'nın oğlu ve halifesidir. Uzun müddet Gayda'da irşadda bulunmuştur. Şeyh Şehabeddin irşad izni alınca Gayda'yı ona teslim edip Çemihani'ye geçmiştir. Kabri Çemihani'dedir.⁸¹

---

⁷⁵ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 30.

⁷⁶ BOA, BEO, 419/31392, 08 Z 1311/4 Haziran 1894.

⁷⁷ BOA, BEO, 390/29187, 17 L 1311/23 Nisan 1894.

⁷⁸ Norşinî, *a.g.e.*, s. 302; Ohinî, *a.g.e.*, vr. 30, 32.

⁷⁹ Norşinî, *a.g.e.*, s. 302.

⁸⁰ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 34.

⁸¹ Ohinî, *a.g.e.*, vr. 31.

5. Şeyh Şehabeddin (v. 1913): Seyyid Nur Muhammedin oğludur. Şeyh Muhammed Raşid'den sonra Gayda'ya geçmiştir. Kimden hilafet aldığı tam olarak bilinmemektedir. 1914 yılında Şeyh Selim isyanında olaylara karıştığı iddiasıyla Şeyh Celaleddin'in oğlu Seyyid Ali ile birlikte idam edilmiştir.⁸²

Sonuç

Hizan'ın Gayda köyünde kurduğu tekkesiyle şöhret bulan Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde Hâlidîliğin yayılmasında baş aktör olarak kabul edilmektedir. Arvâsî, şeyhi Seyyid Taha Nehrî'den tevarüs ettiği tarikat öğretilerini kendi iç disiplinine sadık bir biçimde sonraki nesillere aktarmış ve bu özelliğinden olsa gerek Nehrî kolunun ana damarı bu tekke ile belirgin bir biçimde süregelmiştir. Arvâsî'nin bu başarısının arka planında ise şeyhine olan aşırı bağlılığı ve tarikatı temsil noktasındaki üstün çabalarıdır. Öyle ki Arvâsî müntesipleri tarafından "Gavs" olarak kabul edilmiştir.

Seyyid Sıbgatullah'ın tasavvuf anlayışını ise *Minah* adlı eserinden öğrenmekteyiz. Esere baktığımızda izah ettiği tasavvufî terimler ve yaşadığı hal ve makamlardan manevi tecrübesinin izlerini görmekteyiz. Bunun yanı sıra birçok tasavvufî meselelere de değinen Arvâsî, bu yönüyle Gayda Tekkesi'nin sonraki dönem kollarında referans olarak gösterilmesini sağlamıştır. Müntesipleri arasında Molla Halid Oreki, Şeyh Abdurrahman Tâgî ve Molla Abdurrahman Mellekendî gibi bölgenin önemli âlimlerinin olması, onun zahir-batın birlikteliğini sağlamasındaki fonksiyonunu ve bu çevrede ne kadar değer gördüğünü göstermektedir. Bu durumda onun hakkında söylenegelen "medrese tahsili yetersizdir" savının doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Seyyid Taha'nın "Molla" diye hitap ettiği Arvâsî, ilmi bir yetkinliğe sahiptir ki etrafında âlim halife ve müridler toplanmıştır. Arvâsî'nin öne çıkan bir diğer yönü de sohbetlerini genellikle sukut ile sürdürmesidir. Sohbetinde sözlü bir şeyler anlatmaktan ziyade hal sirayetiyle müridlerini terbiye ettiği söylenilmektedir.

Gayda Tekkesi, ilk dönemlerinde geniş bir bölgeye yayılmamış olsa da tarihi süreçte sonraki dönem takipçileriyle günümüze kadar gelmiş en güçlü Nakşbendî-Hâlidî kollarının bir kısmının ser halkasıdır. Dolayısıyla günümüzdeki bu kolların birleştiği ana damar ve asıl kök olarak nitelendirilebilir.

---

⁸² Ohinî, *a.g.e.*, vr. 32. Şeyh Selim isyanı hakkında detaylı bilgi için bkz. Nevzat Bingöl, *Bitlis İsyanı ve Şeyh Selim*, Do Yayınları, İstanbul 2013.

Kaynakça

A. ARŞİV BELGELERİ

- BOA, BEO, 390/29187, 17 L 1311/23 Nisan 1894.
BOA, BEO, 419/31392, 08 Z 1311/4 Haziran 1894.
BOA, İ.DH, 962/76124, 04 Z 1302/14 Eylül 1885.
Salnâme-i Vilayet-i Bitlis, Bitlis Vilayet Matbaası, 1308 h.

B. KAYNAK ESERLER VE ARAŞTIRMALAR

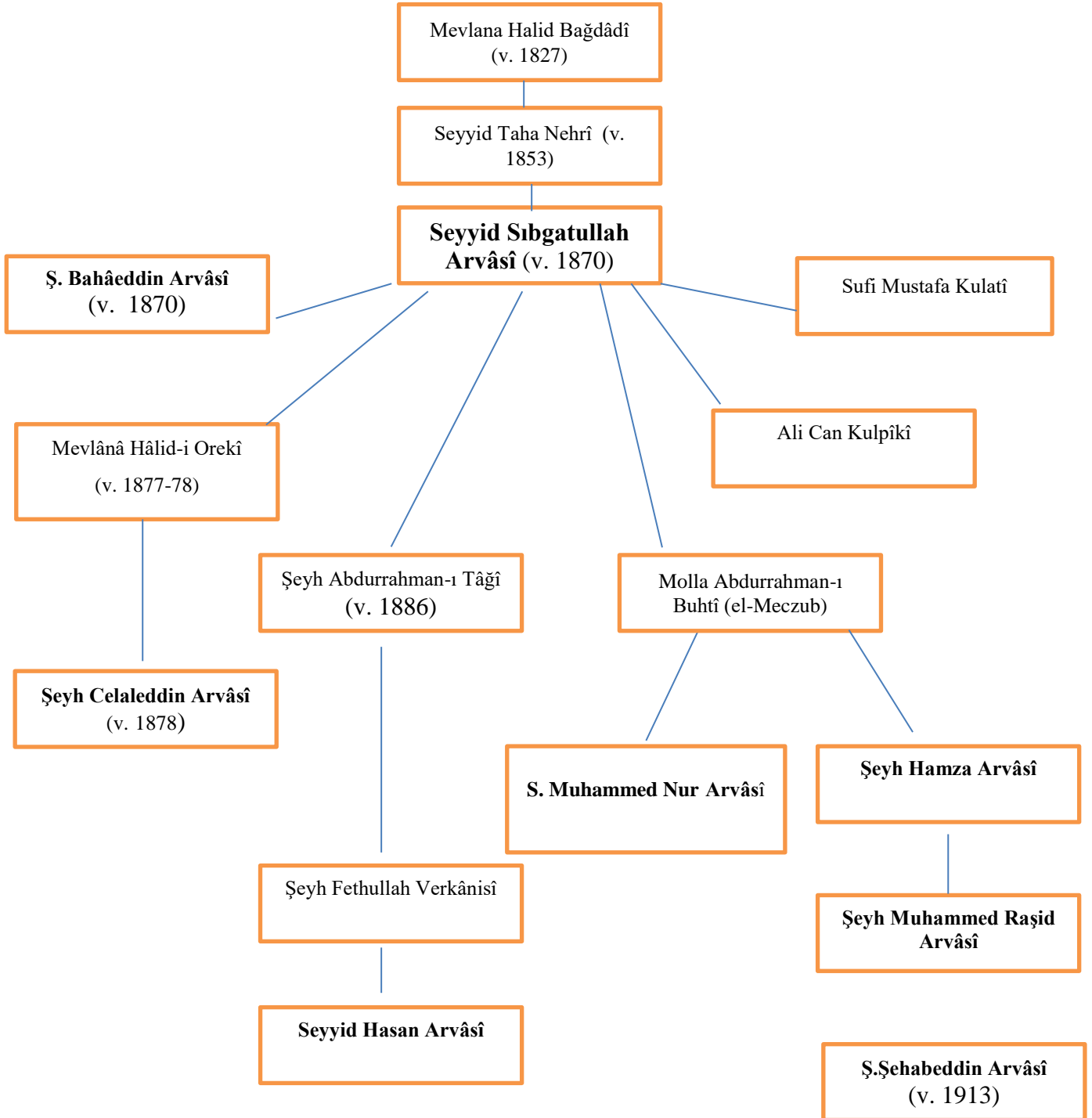
- Ahmed Muhtar Paşa, *Anadoluda Rus Muharebesi 1876-1877*, Sadeleştiren: Enver Yaşarbaş, Petek Yayınları, C. I, İstanbul 1985.
- Arvâs, Nimetullah, “*Arvâs Medresesi ve Türkiye’de Entelektüel Çevre Üzerindeki Etkisi (Seyyid Abdülhakim Arvâsî Örneği)*”, Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslamî İlimler Sempozyumu, C. I, Bingöl, 2013, ss. 214-219.
- _____, “*Tasavvuf ve Bir Mutasavvıf olarak Seyyid Taha’nın Halifesi: Seyyid Sıbgatullah Arvâsî*”, Uluslararası Seyyid Taha-i Hakkâri Sempozyumu-Hakkari, İstanbul, Hakkari Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Arvâsî, Muhammed Reşid, *Hâzihi vureykatun min nebzeti menâkıbı’s-Seyyid Muhammed Salih Arvâsî*, İstanbul, t.y.
- Arvâsî, Seyyid Sıbgatullah, *Minah*, Der. Hâlid-i Orekî, Çev. Siraceddin Önlüter ve Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- Baz, İbrahim, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî”, *Tasavvuf*, S. 34, 2014.
- _____, “Şeyh Hâlid-i Bağdadî’nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Basret Dergâhı”, *Tasavvuf*, S. 32, 2013.
- Bingöl, Nevzat *Bitlis İsyanı ve Şeyh Selim*, Do Yayınları, İstanbul 2013.
- Çakır, Mehmet Saki, “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî’nin Dilinden Seyyid Tâhâ-i Nehrî”, *Uluslararası Seyyid Taha-i Hakkâri Sempozyumu-Hakkari*, Hakkari Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, “*Nakşbendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Ens., 2016.
- Çokreşî, Şeyh İbrahim, *Kitâbu’l-işârât (el-Kelimâtu’l-kudsiyye li’s-Sâdât-i’n-Nakşbendiyye içerisinde)*, Haz. Ahmed Hilmi Kûgî, y.y., 1979.
- Haznevî, Abdurrahim, *et-Tarîkatu’n-Nakşbendiyye*, Mektebetu Seyda, Diyarbakır 2015.
- Haznevî, Alaeddin, *Hazret ve Şah-ı Hazne: Hayat ve Menkıbeleri*, Çev. Abdullah Demiray, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- Hocazade, Ahmed Hilmi, *Hadîkatü’l-evliyâ*, Babıali Caddesi, 52 Numaralı Matbaası, İstanbul 1318 h.
- Korkusuz, Şefik, *Nehrî’den Hazne’ye Meşayih-i Nakşibendî*, Pak Ajans Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul 2010.

- Norşinî, Şeyh Muhammed Diyauddin, *Risâletü Hazreti eş-Şeyh Muhammed Diyâuddin fi tercemeti âbâihi (el-Kelimatü'l-kudsiyye li's-Sâdâti'n-Nakşebendiyye içerisinde)*, Haz. Ahmed Hilmi Kûğî, y.y. 1979.
- Nursî, Said, *Mesnevî-i Nuriye*, Envar Neşriyat, İstanbul 1995.
- Ohinî, Şeyh Âsım, *Birketü'l-kelimât*, Bitlis Ohin Medresesi Kütüphanesi.
- Raffî, (Hagob Melik Hagobian), *Jalaleddin*, Taderaon Press, London 2006.
- Samî, İsmetullah, “Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim: Çokreşî Örenği” *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, C. II, Muş, Üniv. Yayınları, Muş 2013.
- Şîrâzî, Hâfız, *Dîvân-ı Hâfız*, İntişarat-ı Zuvvar, Tahran 1390 hş.
- Tâğî, Şeyh Abdurrahman, *Mektûbât*, (*Minah, İşârât* ve diğer eserlerle birlikte), Der. Fudeyl b. Şeyh Mahmud ez-Zokaydî, 1373/1953, Süleymaniye Ktp., Özel Bölüm, nr. 650/1.
- _____, Şeyh Abdurrahman Abdurrahman *Mektûbât-ı Seyda-i Tahî*, Çev, Ahmet Şahin, Semerkand Yayınları, İstanbul 2013.
- Türk, Abdurrezak, *Erzurum'un Kandilleri*, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2014.
- Zivingî, Ahmed b. Molla Muhammed Buhtî, *el-İkdü'l-cevherî fi şerhi dîvânî's-Şeyh el-Cezerî*, Haşemi Yayınevi, İstanbul 2012.
- Zokaydî, Fudeyl b. Şeyh Mahmud (Derleyen), *Mektûbât-ı Muteferrika (Minah, İşarat* ve diğer eserlerle birlikte), 1373/1953, Süleymaniye Ktp., nr. 00650-001., vr. 365-378.
<http://mufidyuksel.com/molla-mehmed-emin-efendinin-kabri.html> (erişim tarihi 05.06.2016)

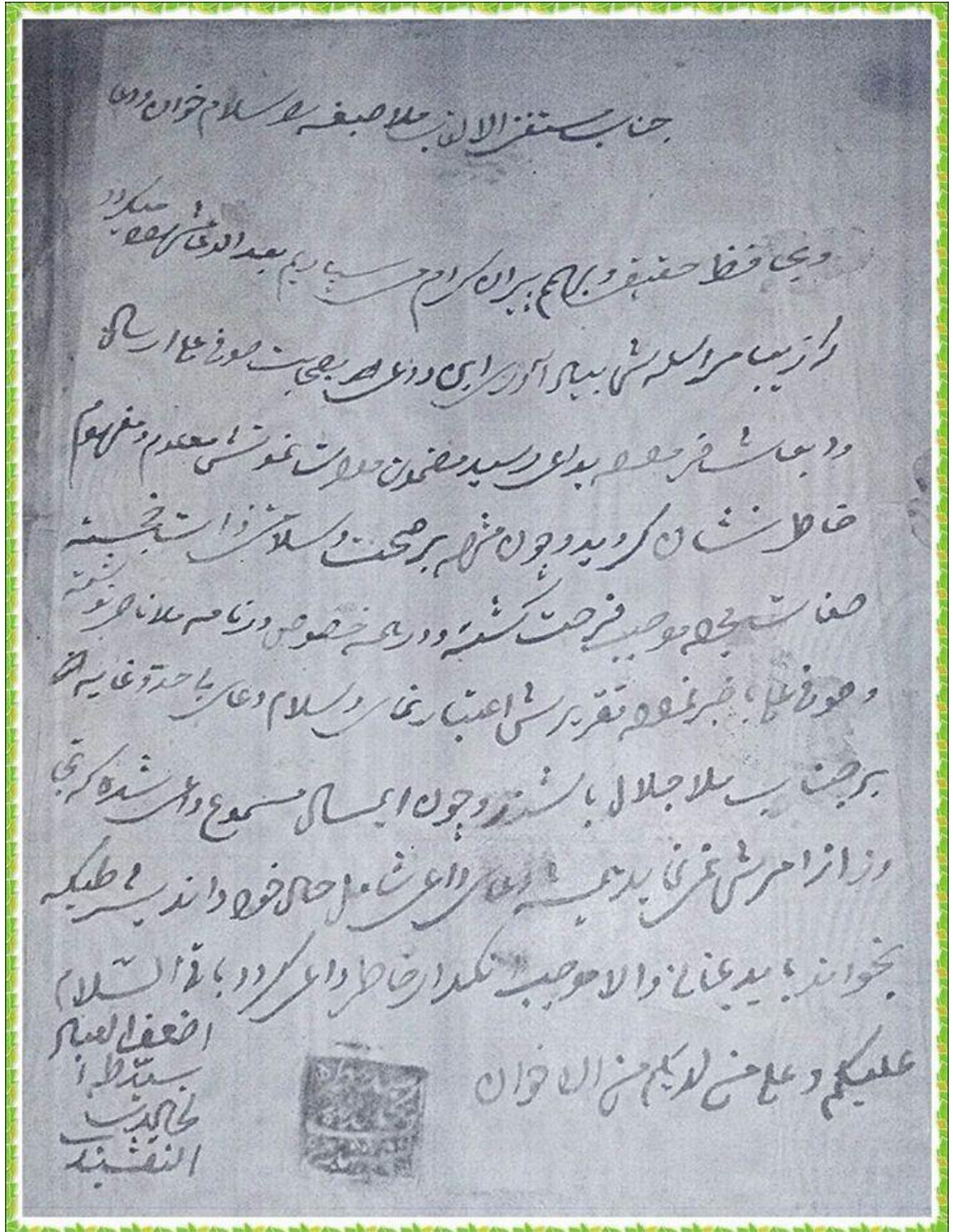
EKLER:

SEYYİD SİBGATULLAH ARVÂSÎ SİLSİLESİ⁸³

⁸³ Koyu renkli olanlar Seyyid Sıbgatullah'ın çocukları ve torunlarıdır. Şeyh Şehabeddin'in hilafeti kimden aldığı tam olarak tespit edilememiştir

Seyyid Taha'nın Seyyid Sıbgatullah'a gönderdiği Mektup. Mektupta ona "Molla Sıbgatullah" diye hitap ediyor.

Gayda ve diğer dergâhlardan rüsum ve öşür alınmamasına dair belge

